مارکس و مۆدێرنیتە *.. ئەکرەم سەعید

- **خوێندنەوەیەک بۆ ڕەخنەی چینایەتی لە پڕۆژەی ڕۆشنگەر**

مەحاڵە لە فەلسەفەی مارکسیستی بگەین بەبێ دابڕانی لە چوارچێوەی مۆدێرنیتەی ئەورووپیدا؛ چونکە مارکسیزم لە ناخی ئەو وەرچەرخانە گەورانەوە لەدایکبووە کە بزووتنەوەی ڕۆشنگەری و شۆڕشی پیشەسازی هێنایانە کایەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، هەڵوێستی کارڵ مارکس بەرامبەر بە مۆدێرنیتە تەنها قبوڵکردنێکی کوێرانە یان ڕەتکردنەوەیەکی ڕەها نەبوو، بەڵکو خاوەنی ڕوانگەیەکی ڕەخنەیی دیالێکتیکیی بێوێنە بوو. ئەم توێژینەوەیە هەوڵ دەدات لێکۆڵینەوە لەوە بکات کە چۆن مارکس سەیری "سەرهەڵدانی مێژوویی سەرمایەداری" کردووە، و چۆن ئەو دژایەتییە جەوهەریانەی هەڵوەشاندووەتەوە کە لە ناو بەڵێنەکانی مۆدێرنیتەی بۆرژوازیدا سەبارەت بە ئازادی، یەکسانی و عەقڵانییەت شاردراونەتەوە، بە جۆرێک کە تێڕوانینەکەی لە ڕەوتی پۆستمۆدێرنیتە و پارێزگارە نوێیەکان جیادەکاتەوە؛ یانی مارکس هەردووک دیوی ڕووناک و تاریکی مانگی مۆدێرنیتەی بینییوە.

یەکەم: سەرهەڵدانی سەرمایەداری و گۆڕانی مێژوویی کارڵ مارکس دەستەواژەی(سەرهەڵدانی مێژوویی سەرمایەداری)ی بەکاردەهێنا بۆ پرۆسەی گواستنەوەی مێژوویی لە کۆمەڵگەی دەرەبەگایەتییەوە بۆ کۆمەڵگەی سەرمایەداری، کە ئەم پرۆسەیە خۆی لە زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا بە ناوی (گواستنەوە لە کۆمەڵگەی نەریتییەوە بۆ کۆمەڵگەی هاوچەرخ یان مۆدێرن) ناسراوە. مارکس لە کتێبی "سەرمایە"دا، شیکردنەوەکانی لەسەر لایەنی ئابووریی ئەم پرۆسەیە چڕکردوە، بەڵام هاوڕێکەی فریدریش ئەنگڵس لە نووسینەکانیدا وەک "(دژە دۆهرینگ)" و "(کۆتایی فەلسەفەی کلاسیکی ئەڵمانی)" لایەنە فکرییەکانی ئەو پرۆسەی گواستنەوەیەی ڕوون کردەوە. مارکس و ئەنگڵس ستایشی بەرزی ڕۆڵی شۆڕشگێڕانە و پێشکەوتنخوازی چینی بۆرژوازییان کرد لە سەرجەم مەیدانەکانی ململانێی فکری، ئابووری و سیاسی دژ بە دەسەڵاتی مادی و ڕۆحیی دەرەبەگەکان، پیاوانی ئایینی

و شاهـانە؛ ئەوان سەرهەڵدانی سیستمی سەرمایەدارییان – سەرەتای هەموو ئەو تراجیدیایانەی کە لەگەڵ ڕشتنی خوێندا هاوڕێی بوون – بە قۆناغێکی مێژوویی باڵاتر لەوەی پێش خۆی دادەنا. هەروەها پێیان وابوو کە بزووتنەوەی ڕۆشنگەری بە عەقڵانییەت و فەلسەفە لیبراڵییەکەیەوە، شۆڕشی پیشەسازی و دەرئەنجامەکانی لە گەشەکردنی سەرمایەداریدا، و شۆڕشی فەڕەنسا و دەرهاوێشتەکانی لە دیموکراسی، مافە مەدەنییەکان و عەلمانییەت، پرۆسەیەکی تاقەتپڕوکێن و مەزنیان پێکهێنا بە لەدایکبوونی کۆمەڵگەی مۆدێرن (واتە کۆمەڵگەی بۆرژوازی سەرمایەداری).

دووەم: ئاژاوەی بازاڕ و دژایەتییەکانی عەقڵانییەتی بۆرژوازی لەلایەکی ترەوە، مارکس تێبینی ئەوەی کرد کە ئەم کۆمەڵگە مۆدێرنە لە یەکەم ڕۆژی لە دایکبوونییەوە، دژایەتی و کەموکوڕی ترسناکی لە ناخی خۆیدا هەڵگرتووە لەناو هەر یەکێک لە دیاردە فکری، سیاسی و ئابوورییە نوێیەکانیدا. مارکس لە شیکردنەوەکانیدا لە کتێبی "سەرمایە" پیشانی دەدات کە یاسای ئابووریی سەرەکی کە پرۆسەی بەرهەمهێنان لەم کۆمەڵگە مۆدێرنەدا لەسەری وەستاوە بریتییە لە (یاسای بەرهەمهێنانی زێدەبایی)؛ بەو مانایەی کە دەرئەنجامی پرۆسەی بەرهەمهێنانی ئەم سیستمە، لە لایەکەوە، لە بەرژەوەندی کەڵەکەبوونی سامانە بە کەمینەیەکی کەمی کۆمەڵگە (واتە بۆرژوازی)، و لە لایەکی ترەوە، دەبێتە هۆی هەژاری و بێکاری بە زۆرینەی هەرە زۆری ئەندامانی کۆمەڵگە (واتە کرێکاران). لێرەوە مارکس ڕوونی دەکاتەوە کە عەقڵانییەتی سیستم لە کۆمەڵگەی مۆدێرندا بەدەست کەموکوڕی قورسەوە دەناڵێنێت؛ چونکە ئەوپەڕی ئەوەی کە بۆرژوازییەک دەتوانێت بە عەقڵانیانە پلانی بۆ دابنێت، لە سنووری کارگەکەی خۆی تێپەڕ ناکات، بەڵکو لەسەر ئاستی کۆمەڵگە و جیهان، ئاژاوەی بازاڕ و ناعەقڵانییەتی ئەون کە حوکم دەکەن و زاڵن. ئەمەش بە تەواوی دژبەیەکە لەگەڵ ئەو عەقڵانییەتی سیستمەی کە بیرمەندانی بۆرژوازی لە بزووتنەوەی ڕۆشنگەریدا داوایان دەکرد. هەروەها مارکس لە ڕێگەی شیکردنەوەی بۆ (یاسای مەیلی دابەزینی تێکڕای قازانج)، سەلماندی کە سیستمی کۆمەڵگەی مۆدێرن ڕووبەڕووی قەیرانی ئابووریی خولیی دەبێتەوە، کە دەبێتە هۆی لەناوچوونی سامانی کۆمەڵگە، و خزانی ژمارەیەکی زۆر لە ئەندامانی چینی کرێکار و بۆرژوازی بچووک بۆ ناو

بێکاری و هەژاریی ڕەها.

سێیەم: وەهمی ئازادی و یەکسانیی ڕواڵەتی لە مەیدانی ئازادی و چەمکەکەیدا، مارکس ڕوونی کردەوە کە ئەم ئازادییە کەمکوڕە؛ چونکە لە کۆتاییدا واقیعیبوونی پیادەکردنی ئازادی لە کۆمەڵگەی چینایەتی مۆدێرندا بەستراوەتەوە بە پێگەی تاک و شوێنی لە دابەشکاریی چینایەتیدا، بە جۆرێک کە پیادەکردنی ئازادیی ڕاستەقینە بەندە بەوەی کە تاک چەندە خاوەنی سامانە. بۆ نموونە: ئەگەر بتەوێت بچیتە ناو چێشتخانەیەک، یان گەشت بکەیت بۆ شوێنێک بۆ حەوانەوە، ئەوا یاسای ئازادی لە کۆمەڵگەی مۆدێرندا نییە کە ڕێگەت پێدەدات یان ڕێگریت لێدەکات یان هەڵبژارد□کانت دیاری دەکات، بەڵکو بڕی ئەو پارەیەی کە هەتە و توانای دارایی خۆت بۆ دانی تێچووەکان، ئەوانەن کە هەڵبژاردنە واقیعییەکانت دیاری دەکەن. هەمان شت بەسەر یەکسانیشدا جێبەجێ دەبێت؛ کاتێک هاوڵاتیان تەنها لە شێوازی یاساییدا یان لەبەردەم یاسادا یەکسانن، ئەم یەکسانییە ڕواڵەتییە (شکڵییە) بەهای ڕاستەقینەی خۆی لەدەست دەدات کاتێک هاوڵاتیان لە ڕووی ئابوورییەوە نایەکسان بن. ڕێک وەک ئەو یاسا بەناوبانگەی کە دەڵێت:(خەوتن لەژێر پردەکاندا قەدەغەیە بۆ هەر تاکێک، چ دەوڵەمەند بێت یان هەژار **)؛ بەڵام کێ لە واقیعدا ناچارە لەژێر پردەکاندا بخەوێت لە هەژار و لانەوازان زیاتر؟. بەم شێوەیە هەموو یاساکانی کۆمەڵگەی مۆدێرن دژ بەوانە جێبەجێ دەکرێن کە خاوەنی هیچ نین، یان کەمترین شتیان هەیە، و لەبەر ئەوە یەکسانی نێوان هاوڵاتیان دەبێتە یەکسانییەکی ڕواڵەتی نەک کرداری و واقیعی.

چوارەم: تێپەڕاندن نەک لە نێوبردن (ڕەخنەی مارکس لە مۆدێرنیتە) بە سەرنجدان لەمە، ڕەخنەی مارکس بۆ مۆدێرنیتە و ڕۆشنگەری ڕەخنەیەکی چینایەتییە لە ڕوانگەی سۆسیالیستیی کرێکارییەوە؛ لە لایەکەوە دەبینین چەندە وەک هەنگاوێکی پێشکەوتنخواز بەرەو پێشەوە لە مێژووی مر□قایەتیدا دەنرخێنێت، بە هەمان ئەندازش □□خنەی لێدەگرێت و خەبات دەکات لەپێناو تێپەڕاندنی و گەشەپێدان و بەرزکردنەوەی لە کۆمەڵگە و سیستمێکی نوێدا.لێرەدا ڕوانگەی مارکس لە ڕەوتە فەلسەفییەکانی تر جیا دەبێتەوە: مارکس داوای “تێپەڕاندنی” مۆدێرنیتە دەکات نەک “لە نێوبردنی” و کەوتنە ناو

پووچگەرایی (عەدەمییەت) و ئاژاوە، وەک ئەوەی لەو ڕەخنانەدا هەیە کە لەلایەن فەیلەسوفانی پۆستمۆدێرنەوە وەک (نیچە و هایدیگەر). ڕەخنەکەی مارکس ڕەخنەیەک نییە بە تەواوکاری لەگەڵ مانەوە لە سنووری مۆدێرنیتەدا وەک ئەوەی یەرگن هابەرماس باوەڕی پێیەتی. هەروەها ڕەخنە و ڕووخاندنی ڕۆشنگەری و مۆدێرنیتە نییە بۆ پاشەکشە بەرەو پێش-مۆدێرنیتە (گەڕانەوە بۆ کۆمەڵگەی نەریتی یان کۆنەپارێز) وەک ئەوەی لیۆ شتراوس و پارێزگارە نوێیەکان دەیانەوێت.

کۆتایی و دەرئەنجامەکان: له کۆتایی ئەم کورتە وتارەدا دەگەینە ئەو دەرئەنجامەی کە ڕەخنەی مارکس بۆ مۆدێرنیتە نوێنەرایەتی تێزێکی بەوێنە دەکات کە لە دووانەی قبوڵکردنی ڕەها یان ڕەتکردنی پووچگەرایی تێدەپەڕێت؛ دەکرێت گرنگترین دەرئەنجامەکانی ئەم ڕەخنەیە لەم خاڵانەی خوارەوەدا کورت بکرێنەوە:

- دیالێکتیکی پێشکەوتن و چەوساندنەوە: سەرمایەداری هەنگاوێکی مێژوویی پێشکەوتنخواز بوو کە کۆتوبەندەکانی دەرەبەگایەتی تێکشکاند، بەڵام لە هەمان کاتدا مەرجی نوێی بۆ چەوساندنەوە و ڕشتنی خوێن هێنایە کایەوە.
- ڕواڵەتیبوونی بنەما لیبراڵییەکان: عەقڵانییەت، ئازادی و یەکسانی لە کۆمەڵگەی مۆدێرندا تەنها بنەمای "ڕواڵەتی" و یاسایین، و بە دەستەوەستان و سنووردار دەمێننەوە مەگەر ئەوەی یەکسانی ئابووریی ڕاستەقینە بێتە دی و دژایەتییە چینایەتییەکان چارەسەر بکرێن.
- "تێپەڕاندن"((Aufhebung)): چارەسەری مارکسیستی بۆ قەیرانی پێکهاتەیی مۆدێرنیتە لە تێکدانی دەستکەوتەکانیدا نییە وەک ئەوەی پۆستمۆدێرنیتە دەیکات، نە لە پاشەکشەکردن بەرەو ڕابردوو (وەک ئەوەی پارێزگارە نوێیەکان دەیانەوێت)، بەڵکو لە تێپەڕاندنیایەتی؛ واتە لە پاڵنانی ئەم دەستکەوتانەیە بەرەو ئەوپەڕی خۆی و ڕزگارکردنیان لە چوارچێوەی سەرمایەدارییەکان لە ڕێگەی گواستنەوە بۆ کۆمەڵگەی سۆسیالیستی.

پەراوێز:

- ئەم وتارە وەرگێڕانی بەشی یەکەمی وتارێکمە (مارکس و

الحداثة .. ملاحظات من دفاتر اليومية ١- أكرم سعيد)، کە لە بەرواری ٢٠١٢ / ٧ / ١٥ بە زمانی عەرەبی لە ماڵپەڕەی (الحوار المتمدن) بڵاوکراوەتەوە.

** خاوەنی ئەم وتە بەناوبانگە ئەدیب و ڕۆماننووسی فەرەنسی (ئاناتۆل فرانس Anatole France)ە. ئەم وتە تانەئامێز و قووڵە لە بەشی حەوتەمی ڕۆمانە بەناوبانگەکەیدا بە ناوی “نێرگسی سوور Le Lys Rouge” هاتووە کە لە ساڵی ١٨٩٤دا بڵاوکراوەتەوە، و دەقی تەواوەتییەکەی بەم شێوەیەیە:”یاساکان، لە یەکسانییە شکۆدارەکەیاندا، ڕێگری لە دەوڵەمەند و هەژار دەکەن بە یەک شێوە: لە خەوتن لەژێر پردەکاندا، سواڵکردن لە شەقامەکاندا، و دزینی نان”.